

**ДАРОМАД ВА ХАРАЖАТЛАРНИ ШАКИЛЛАНИШИ ВА
БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИДА ТАН ОЛИШНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

Obidov Rakhmonali Rasulovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD.

Email: mars.or@mail.ru

Аннотация. Мазкур мақолада даромад ва харажатларни тан олиш, турли баланс назарияларида молиявий натижаларни шакллантириш, бухгалтерия ҳисобида молиявий натижаларни турли концепциялар бўйича акс эттириш, молиявий натижалар бўйича бухгалтерия ҳисоби ахборот таъминотини такомиллаштириш, рентабеллик кўрсаткичларини таҳлил қилиш масалалари ўз ечимини топган. Эътироф этиш жоизки, мақолада айни пайтда даромад ва харажатларни таснифлаш, ялпи даромад тўғрисида ҳисобот кўрсаткичларини шакллантириш, молиявий натижалар юзасидан ҳисоб ахборотларининг ишончилигини ошириш, рентабеллик кўрсаткичларини аниқлашга эришилган. Лекин, молиявий натижалар ҳисоби ва ҳисоботини халқаро стандартлар талаблари даражасида ташкил қилиш билан боғлиқ муҳим масалалар ҳозиргача ўзининг ижобий ечимини топмаган. Молиявий натижалар ҳисоби ва ҳисоботининг назарий ҳамда услубий асосларини яратиш ва уни такомиллаштириш бўйича бир қатор хорижлик иқтисодчи олимларнинг илмий тадқиқотлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: молиявий натижалар, даромадларни тан олиш, харажатларни тан олиш, молиявий ҳисобот

Молиявий натижалар, даромадларни тан олиш, харажатларни тан олиш, молиявий ҳисобот, даромад, харажат, фойда, зарар, даромадлар ҳисоби, зарарлар ҳисоби, даромадларни шаклланиши, харажатларни шаклланиши. Иқтисодий ислохотларни амалга оширишда хўжалик юритувчи субъектлар молиявий ҳисоботларининг шаффофлигини таъминлаш, молиявий натижалар кўрсаткичларини халқаро стандартлар талаблари асосида шакллантириш, молиявий натижалар тўғрисидаги ахборотларнинг ишончилигини тасдиқлаш муҳим ҳисобланади. 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида [1].

«Иқтисодиёт тармоқларида барқарор юқори ўсиш суръатларини таъминлаш орқали келгуси беш йилда аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулотни - 1,6 баравар ва 2030 йилга бориб аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромадни 4 минг АҚШ доллари ошириш ҳамда «даромади ўртачадан юқори бўлган давлатлар» [3] қаторига кириш учун замин яратиш» мақсадининг қўйилиши ҳам ташкилотларда даромадлар ҳисобини халқаро тажрибалар асосида такомиллаштириш борасида аниқ вазифаларни белгилаб берди. Молиявий натижалар ҳисоби ва ҳисоботида

оид муаммоларни бартараф этиш, молиявий натижалар тўғрисидаги ахборотларни халқаро стандартлар талаблари даражасида шакллантиришни тақозо қилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 24 апрелда ПФ-4720-сонли “Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги фармонлари, 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сон “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” Қарори, [6] Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 28 июлдаги 207-сонли “Давлат улуши бўлган акциядорлик жамиятлари ва бошқа хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти самарадорлигини баҳолаш мезонларини жорий этиш тўғрисида”ги Қарори ҳамда мазкур соҳага оид яна бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда мазкур мақолада муҳим методологик асос бўлиб хизмат қилади.

Хўжалик юритувчи субъектларда даромадлар ва харажатларни ҳисобга олишнинг тармоқлар бўйича ўзига хос хусусияти мавжуд, хўжалик юритувчи субъектларида ҳисоб юритишда янада аниқлик ва шаффофликни талаб қилади. Шу нуқтаи назардан, хўжалик юритувчи субъектларида тармоқ хусусиятларидан келиб чиқиб, даромадлар ва харажатлар ҳисобини юритиш ва таҳлилини амалга ошириш муҳим масалалардан бири ҳисобланади. Дунё амалиётида корхоналар даромадлари ва харажатларини бошқариш, харажатларнинг таркибий таҳлили, ҳисоб-ахборот ҳамда маълумотлар базасини ўрганиш, пахта-тўқимачилик харажатларини оптималлаштириш орқали юқори самарадор лойиҳаларни ишлаб чиқишнинг назарий ва амалий асосларини такомиллаштириш борасида тадқиқотлар олиб борилмоқда. [2]

Бухгалтерия ҳисобини юритишнинг асосий мақсади маълум бир хўжалик субъектининг барча хўжалик муомалаларини расмий равишда ҳисобда акс эттириш ва маълум бир даврларда фойдаланувчиларга зарурий маълумотларни бериш ҳисобланади.

Иқтисодий ислохотларни амалга ошириш шароитида ҳар бир хўжалик юритувчи субъектлар олдида қўйган асосий мақсади бу фойда олишдир. Фойда ижтимоий ишлаб чиқаришни ҳамма босқичларининг иқтисодий категориясидир. Фойда иқтисодий категория ва молиявий якун сифатида ўзининг энг юқори аҳамиятига бозор муносабатлари, бозор иқтисодиёти даврида кўтарилди. Фойдани барпо этиш, уни реализация қилиш бу кенгайтирилган қайта ишлаб чиқаришни, қиймат қонунини ва хўжалик юритиш усули сифатида фойдаланадиган хўжалик ҳисобининг объектив талабидир.

Хўжалик юритувчи субъектлар ишлаб чиқариш ва қайта ишлаб чиқаришнинг доимо кенгайишини, унинг техникавий даражасини мунтазам кўтариб туришни талаб этади. Бунинг учун ишлаб чиқаришда

хамма вақт фойдага эришилиши, реализация қилиниши ва ундан ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун фойдаланиш лозим. [5]

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида фойда иқтисодий ҳаракатнинг зарурий шarti мақсади сифатида қаралади. Жаҳон амалиётида фойда дейилганда кўпинча бизнес самарадорлигининг тадбир воситаси сифатида қаралади. Фойда бу даромадлар ва харажатлар фарқланишидаги юқори ўзгарувчанликдир. Улар орасидаги қуйи ўзгарувчанлик эса зарарни ифодалайди [8].

Даромадлар ва харажатлар молиявий натижаларни характерловчи фойдани ўлчашга дахлдор бўлган элементлар ҳисобланади. Даромадлар ва харажатларни, яни фойдани аниқлаш ва ўлчаш - корхона ўз молиявий ҳисоботини тайёрлашда фойдаланиладиган капитал концепцияси ҳамда капиталнинг сақланишига боғлиқ бўлади. Хўжалик юритувчи субъектларнинг даромадлар ва харажаталар элементлари қуйидагича аниқланади:

Даромадлар - бу ҳисобот даврида иқтисодий фойданинг активларнинг оқими ёки кўпайиши шаклида ўсиши ёки пассивларнинг қатнашчиларнинг капиталдаги омонатларидан фарқ этувчи ўсишига олиб келувчи камайишидир.

Харажатлар – ҳисобот даврида иқтисодий фойданинг активларнинг чиқиб кетиши ёки улардан фойдаланиш шаклида камайиши, шунингдек, қатнашчилар ўртасида капиталнинг камайишига олиб келувчи мажбуриятларнинг юзага келишидир. Даромад ва харажатларни аниқлаш уларнинг асосий хусусиятларини белгилайди, аммо уларни молиявий натижалар ҳисоботида акс эттиришда талаб қилинадиган мезонларни аниқлашни мақсад қилиб қўймайди.

Ўзбекистоннинг иқтисодиётини модернизациялаш шароитида хўжалик юритувчи субъектларининг молиявий натижаларини таҳлил этишда молиявий таҳлилнинг энг асосий вазифалари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- Хўжалик юритувчи субъектларининг фойдалилик даражасига баҳо бериш;
- Хўжалик юритувчи субъектларининг молиявий натижаларини таркиби, тузилиши ва динамик ўзгаришларига баҳо бериш;
- Хўжалик юритувчи субъектларининг бизнес режада белгиланган фойдалилик даражасига эришилганлиги ва унга таъсир этган омилларни ўрганиш ҳамда баҳо бериш;
- Хўжалик юритувчи субъектлари фойданинг шаклланиши ва ишлатилишининг асосланганлигини текшириш;
- фойданинг кўпайган ёки камайганлигига маҳсулот (иш, хизмат)лар сотишдан ва бошқа фаолиятлардан эришилган натижанинг таъсир этишини аниқлаш;
- Хўжалик юритувчи субъектларининг ялпи фойдаси ва унга таъсир этувчи омилларга баҳо бериш;

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Хўжалик юритувчи субъектларининг солиққа тортилгунга қадар бўлган фойданинг шаклланишига ва унга таъсир этувчи омилларга баҳо бериш;

- Хўжалик юритувчи субъектларининг соф фойдаси ва унга таъсир этувчи омилларни ўрганиш ҳамда баҳо бериш;

- Хўжалик юритувчи субъектларининг соф фойдани кўпайтириш йўналишларини белгилаб бериш;

- Хўжалик юритувчи субъектларининг рентабеллик кўрсаткичларини ўрганиш ва уларга таъсир этувчи омилларга баҳо бериш;

- Хўжалик юритувчи субъектларининг умумий рентабеллик даражасини ошириш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ва ҳақозолар.

- Иқтисодий ислохотларни амалга ошириш шароитида корхоналарнинг молиявий натижаларини таҳлил этишда асосий ахборот манбалари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- корxonанинг бизнес режа маълумотлари;

- корxonанинг “Молиявий натижалар тўғрисида”ги ҳисобот (2-шакл) маълумотлари;

- бухгалтерия ҳисобининг молиявий натижаларни акс эттирувчи тегишли счёт маълумотлари.

Иқтисодий ислохотларни амалга ошириш шароитида ҳар бир хўжалик юритувчи субъектлари ўзининг ишлаб чиқариш тижорат фаолиятидан кўпроқ даромад олишдан манфаатдор. Аммо нафақат фойда, балки юқорида таъкидланганидек, зарар ҳам фирма ва компания фаолиятининг молиявий натижаси бўлиши мумкин. Бундай ҳолат фирма ва компания самара бермайдиган ишлаб чиқариш усулларида фойдаланса ёки ишлаб чиқарилган маҳсулот истеъмолчилар талабини қондирмаса рўй бериши мумкин. [7]

Фойда, қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи ҳам соф даромаднинг шакллари бўлиб ҳисобланади. Уларнинг ҳар бири ташкил топиш механизми ва улар йўналишлари бўйича бир биридан фарқ қилади. Қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи давлат бюджетига маҳсулот сотилганидан кейин ўтказилади, бу маблағ умумдавлат ҳамда умумхалқ мақсадлари учун сарфланади. Бу солиқлар давлат бюджетининг фойдаси бўлиб, товарларни сотувчи, маҳсулот ишлаб чиқарувчи, иш ва хизматлар кўрсатувчи фирма ва компаниялардан белгиланган фоиз ставкалар асосида ундирилади ва бюджетга ўтказилади. Бу давлат бюджетига фойда қисмининг бир бўлагини ташкил қилади.

Фойда хўжалик юритувчи субъектларининг охириги молиявий натижаси ҳисобланади. У хўжалик юритувчи субъектларидаромадининг бир қисмини ташкил қилади. Кўпгина одамлар фойда ва даромад тушунчаларини адаштиришади. Аслини олганда фойда бу даромаддан турли хил чегирмалари ва бошқа харажатлар айриб ташлангандан сўнг фирма ва компания ихтиёрида қоладиган даромаднинг бир бўлаги. Фирма ва компания ва ташкилотлар фойдани турли мақсадларда сарф қилишлари

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

мумкин ва бу хўжалик юритувчи субъектлари таъсис хужжатлари, фирма ва компания раҳбари ёки акциядорлар йиғилиши қарорига биноан амалга оширилади.

Молиявий натижалар тўғрисида ҳисоботнинг (2-сон шакл) амалдаги шаклида ўтган йилнинг ва ҳисобот йилнинг мос кўрсаткичлари кўрсатилган, қайсики ҳисобот даврида ўтган йилга нисбатан мос кўрсаткичларнинг ўзгаришлар тенденцияларини ўрганиш учун муҳим ахборот манбаи ҳисобланади.

Харажатлар таркиби тўғрисидаги низом корхонанинг иш фаолияти самарадорлигини таърифловчи бир қанча асосий кўрсаткичларни ҳисоблашга услубий ёндашишни таъминлайди. Бу кўрсаткичлар қуйидагилардан иборат:

- Ялпи фойда (YAF);
- Маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи (IT);
- Сотишдан олинган ялпи фойда (SYAF);
- Давр харажатлари (DX);
- Асосий фаолиятдан олинган фойда (AFF);
- Молиявий фаолиятдан олинган фойда (MF) ёки зарар (MZ);
- Умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда (UF);
- Фавқулодда фойда (FP) ёки зарар (FZ);
- Солиқ тўлангунгача олинган фойда (STF);
- Соф фойда (СФ).

Хўжалик юритувчи субъектларида молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот – бу шундай Молиявий ҳисоботки, қайсики унда маълум бир давр учун фирма ва компаниянинг даромадлари ва ҳисобга олинган харажатлари умумлаштирилади. Профессор М.Б.Калонов харажатлар ҳисобини янада такомиллаштириш юзасидан ўз фикрларини қуйидагича келтирган [7] “Корхона харажатларини ҳам даромадлар билан бир хил услубиёт асосида ҳисобини юритиш, харажат турлари тўғрисидаги маълумотларни ҳисоб ва ҳисоботдан аниқ олиш имкониятини яратиш, даромад ва харажатлар ўртасидаги қиёсланувчанликни таъминлаш мақсадида корхона харажатларини — “Фаолият билан боғлиқ харажатлар” ва — “Бошқа харажатлар ва зарарларга ажратиш” ва “...бухгалтерия ҳисобида харажатлар ҳисобини юритишда ва ҳисоботда акс эттиришда қуйидаги мақсадлар доимо асос қилиб олиниши лозим: [6]

Ш.А.Пардаева томонидан харажатларни ҳисобга олишни такомиллаштириш бўйича қуйидаги таклифлар олдида сурилган “... “Таргет-костинг” ҳисоб тизимини трансформация қилиш натижасида “Баҳо - Фойда = Таннарх” модели орқали ёндашиш натижасида харажатларни нафақат келгуси истиқболда, балким маҳсулотни ишлаб чиқаришини лойиҳалаштириш пайтидаёқ кўра билиш, ҳисобга олиш ва назорат қилиш имкониятини яратди: - энг аввало ва доимий тарзда бозор ва харидор талабига мослашиш; - бозордаги ҳолатдан

келиб чиқиб белгиланган фойда миқдорига эга бўлиш учун маҳсулотнинг таннархини калькуляция қилиш; - маҳсулот таннархини калькуляция қилишда унинг сифатига харидор томонидан қўйиладиган талабларни тўлиқ сингдиришга” [7] эришилиши алоҳида таъкидлаб ўтилган.

А.Х,Азларовнинг фикрича “...тармоқда умумишлаб чиқариш харажатлари хар бир маҳсулотнинг турига асосий ишлаб чиқаришдаги ишчиларнинг меҳнат ҳақиға нисбатан мутоносиб тақсимланмоқда. Бу эса қўл меҳнати юқори бўлган корхоналарда таннархнинг ошиб кетишига сабаб бўлмоқда...” [8].

Р.Обидовнинг фикрича эса “...кластерларда харажатларни таснифлаш ва ҳисобини юритишда уларни вужудга келиши ва иқтисодий мазмунига мослигини таъминлаш, кластер тизимидаги корхоналарнинг харажатлари тўғрисида тўлиқ ва ишончли ахборотларни шакллантириш, маҳсулот таннархини тўғри аниқлаш...”[9] бугунги долзаб масалалардан бир эканлигини таъкидлайди. Шу нуқтаи назардан кластер тизимида бухгалтерия ҳисобининг ўзига хослиги улар фаолиятда қилинаётган харажатлар ҳисоби билан боғлиқ масалаларни жиддий муҳокама қилишни талаб этади. Ўзбекистон Республикасида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (МХХС) асосида ҳисоб юритиш ва Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия стандарт (БХМС)ларини такомиллаштириш ҳамда уни халқарога мослаб қўллашжараёнида ўз долзарблигини намоён этади. Мазкур стандартларни қўллашда бир-биридан фарқли жиҳатларини тўғри талқин этиш, хўжалик юритувчи субъектлари маблағлари, уларнинг манбалари ва иқтисодий таҳлил қилишда муҳим роль ўйнайди. Дунё мамлакатларида ўзаро алоқаларнинг чуқурлашиб бориши натижасида глобаллашув жараёнлари умум тан олинган халқаро меъёрлар ва стандартларга ўтиш ҳамда уларга амал қилишга бўлган талабларнинг кучайишига сабаб бўлмоқда. Ҳозирги кунда 1 та халқаро концептуал асос, 29 та Бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари (БХХС) ва 18 та Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (МХХС) ва 33 та стандартлар амалиётга жорий қилинган бўлиб, халқаро даражада тан олиниб, улардан амалиётда фойдаланишмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонуни. Янги таҳрири. 2016 йил 13 апрель ЎРҚ-404-сон. www.lex.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60- сон “2022–2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони. <https://lex.uz/docs/5841063>
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

йилларга мўлжалланган Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-5853-сонли Фармони. www.lex.uz

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, Тошкент 2022 йил 20 декабрь йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2020 йил 21 декабрь.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2020 йил 24 февралда ПҚ-4611-сонли Қарори <https://lex.uz/docs/4746047>

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида»ги Низомни тасдиқлаш бўйича Қарори. 1999 йил 5 февраль, 54-сон. www.lex.uz

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида замонавий уруғчилик кластерларини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 986-сонли Қарори 2019 йил 12 декабрь, <https://lex.uz/docs/4640331>

8. Обидов Р.Р. “Кластер тизимида харажатлар ҳисобини такомиллаштириш” мавзусида иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) диссертацияси автореферати. Т.: -2021.

9. Калонов М.Б. Корхоналарда даромадлар ва харажатлар ҳисоби ҳамда таҳлили методологиясини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. . Т.: -2019

10. Choriev I.X. Auditorlik faoliyatida tahliliy amallarni takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent:, «Iqtisod-moliya»nashriyoti, 2021, - 21-26 b.

11. Raximov M. Y. Iqtisodiyot subyektlari moliyaviy holatining tahlili. O‘quv qo‘llanma / O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi Toshkent Moliya instituti. -Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2013.392 b.

12. Raximov M.Y. Moliyaviy tahlil-2 (o‘quv qo‘llanma) Т.:ТМІ. 2003 у. 166 b.

13. Qlichev Baxtiyor Pardayevich. (2024). Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda CVP-tahlilni tashkil etishning muammoli jihatlar. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 4 (2024), 754–759

14. Чориев И.Х. (2023). Молиявий ҳисоботлардаги хатоликларни аниқлашда таҳлилий амаллардан фойдаланишнинг услубий жиҳатлари. *Scientific Journal of “International Finance & Accounting*, Issue 1, February 2023.

15. Қличев, Б. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). извлечено от <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1343>

16. Klichev Bakhtiyar Pardayevich. (2024). Problematic Aspects of Organizing Cvp-Analysis in the Enterprises of Uzbekistan // Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 5(5), 241–248. Retrieved from <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/4906>

17. Чориев И.Х. (2023). Молиявий инвестициялар ҳисобини такомиллаштириш. *Scientific Journal of “International Finance & Accounting*, Issue 2, April 2023.

18. U.K.Yakubov, G.S.Maxmudova. (2022). Biznes tahlil: Operatsion tahlil-1,2. (Darslik). –Т.: “Nihol print”, 205 b.

19. Qlichev Baxtiyor Pardayevich. (2024). Korxonalarda operatsion faoliyat samaradorligini tahlil qilish masalalari. *World Scientific Research Journal*, 26(3), 86–94. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3251>

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

20. Косимович, Я. У. (2024). Ташқи савдо фаолиятида мақбул ечимни топиш масалаларини таҳлили. *World scientific research journal*, 26(2), 199-205.
21. Tulaev, M. (2024). Moliyaviy hisobot konsepsiyalari. *Nordic_Press*, 2(0002).
22. Абдуллаев, А. Б. (2019). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА И АНАЛИЗА НАЛОГОВ. In *БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ: ДОСТИЖЕНИЯ И НАУЧНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ XXI ВЕКА* (pp. 10-17).
23. Kasimovich, Y. U. (2021). Developing A Model On The Basis Of A System Of Indicators Determining The Efficiency Of Foreign Trade Activities. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(7).
24. ҚЛИЧЕВ, . Б. П. (2022). ИШБИЛАРМОНЛИК ФАОЛЛИГИ ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, 2(1). извлечено от <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
25. Кличев, Б. (2023). Корxonаларда махсулот ишлаб чиқариш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. Направления развития благоприятной бизнес-среды в условиях цифровизации экономики, 1(01), 170–173. <https://doi.org/10.47689/TSUE2022-pp170-173>
26. [Tulaev, M. \(2024\). T BUXGALTERIYA HISOBINING SCHYOTLARI VA ULARNING MOHIYATI. Nordic_Press, 2\(0002\).](https://doi.org/10.47689/TSUE2022-pp170-173)
27. Qlichev, B. (2024). Korxonalar faoliyatini rivojlantirishda operatsion faoliyat tahlilining zarurligi. Mintaqani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, Konferensiya to'plami. Termiz, O'zbekiston. 15-iyun 2024-yil. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11909171>
28. Қличев Бахтиёр Пардаевич, (2023). Корxonаларда махсулот ишлаб чиқариш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. Issues of improving the analysis of the volume of production at enterprises. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ,13(7), 42–49. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/2782>